

УДК 343.14 + 343.135

12.00.09- кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза

СЛІДЧА ЕТИКА: ПОСТАНОВКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ.

INVESTIGATION ETHIC: ORGANIZATION AND ANALYSIS OF PROBLEM IN UKRAINE.

Рогатинська Ніна Зіновіївна
Кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
публічного права
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання щодо проблеми реалізації етичних основ у діяльності слідчого. Доведено, що етичні основи діяльності слідчого обумовлені завданнями науки кримінально-процесуального права та слідчої практики щодо реформування і вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, правозастосовної діяльності слідчого з характерною для України орієнтацією на моральні цінності людини, міжнародні стандарти ведення кримінального судочинства. Встановлено, що основи слідчої етики тісно пов'язані з правовою культурою.

Ключові слова: слідчий, слідча етика, рішення слідчого, слідча помилка, правова культура, моральний обов'язок.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен вопрос относительно проблемы реализации этических основ в деятельности следователя. Доказано, что этические основы

деятельности следователя обусловлены заданиями науки уголовно-процессуального права и следственной практики относительно реформирования и совершенствования уголовно-процессуального законодательства, правоприменимой деятельности следователя, с характерной для Украины ориентацией на моральные ценности человека, международные стандарты ведения уголовного судопроизводства. Установлено, что основы следственной этики тесно связаны с правовой культурой.

Ключевые слова: следователь, следственная этика, решение следственное, следственная ошибка, правовая культура, моральная обязанность.

ANNOTATION

In the article a question is considered in relation to the problem of realization of ethics bases in activity of investigator. It is well-proven that ethics bases of activity of investigator are conditioned the tasks of science of criminal procedure right and investigation practice in relation to reformation and perfection of criminal procedure legislation, enforcement activity of investigator, with a characteristic for Ukraine orientation on the moral values of man, international standards of conduct of the criminal legal proceeding. It is set that bases of investigation ethics are closely related to the legal culture.

Keywords: investigator, investigation ethics, decision investigation, investigation error, legal culture, moral duty.

Особливою проблемою в кримінально-процесуальному законодавстві є і залишається постановка питання слідчої етики. Проблеми моралі в організації і регулюванні суспільного життя, у встановленні порядку і характеру взаємовідносин людей завжди мали велике значення в будь-якій державі.

Варто зазначити, що слідчу етику необхідно розглядати як вчення про реалізацію загальних моральних цінностей, принципів, норм моралі як в кримінально-процесуальному законодавстві так і в діяльності посадових осіб, в провадженні яких перебуває кримінальна справа.

В Україні проблеми реалізації етичних основ діяльності слідчого привертали увагу вчених протягом тривалого часу. Діяльність слідчого направлена на забезпечення безпеки особи, суспільства і держави, в тій чи іншій мірі зачіпає інтереси всіх членів суспільства. Аналіз діючого законодавства і слідчої практики свідчить про те, що при здійсненні кримінального провадження органи досудового слідства здійснюють за необхідністю ряд інших процесуальних дій. Тому етичні проблеми, що породжуються специфікою цієї діяльності, її цілями, змістом, формами, методами, завжди знаходяться під пильною увагою суспільства. В зв'язку з цим заслуговує уваги проблема реалізації принципів моральності (моралі) в діяльності слідчого. Серед професійно значимих якостей слідчого першочергове значення мають інтелектуальність, волюв і комунікативні якості.

Дослідження етичних основ діяльності слідчого обумовлено завданнями науки кримінально-процесуального права та слідчої практики щодо реформування і вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, правозастосовної діяльності слідчого з характерною для України орієнтацією на моральні цінності людини, міжнародні стандарти ведення кримінального судочинства. Етичним вимогам повинні відповідати як кримінально-процесуальне законодавство, так і діяльність слідчого, оскільки вона пов'язана з можливістю обмеження прав людини (права на свободу та особисту недоторканість та ін.)

Проблема етики слідчого була предметом досліджень багатьох науковців, а саме: І.А. Антонова, М.А. Погорецького, О.В. Бауліна, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевого, О.В. Ряшко, С.М. Стахівського, А.О. Шульги та ін.

Метою цієї статті є розгляд таких проблемних питань, як визначення етичних основ діяльності слідчого, встановлення та дослідження специфіки взаємодії етичних основ і норм кримінально-процесуального права в слідчій діяльності.

А. В. Іщенко та І. І. Заблудська зазначають, що у процесі боротьби правоохоронних органів держави зі злочинністю роль слідчих підрозділів є

дуже важливою. Їхня діяльність набуває особливої актуальності й сьогодні, коли зростає рівень злочинності, а слідчі працюють з максимальним фізичним та моральним навантаженням і, як ніхто інший, наражаються на жорстокі прояви злочинності, повсякчас перебувають в екстремальних ситуаціях, здійснюють безліч невідкладних та важливих заходів, приймають відповідальні рішення згідно з процесуальним законодавством. При цьому жодні негативні чинники не повинні впливати на додержання слідчим високих моральних якостей: він повинен залишатися взірцем непідкупності, моральної чистоти, скромності, берегти й примножувати найкращі традиції слідчої діяльності. Сучасні умови розслідування скоєних злочинів та рівень профілактики злочинності загалом вимагають удосконалення не тільки нормативно-правової бази, що визначає діяльність слідчого, а й моральних засад діяльності працівників слідчих підрозділів МВС України. На жаль, сьогодні проблемі забезпечення моральності у слідчій діяльності приділяють недостатньо уваги, незважаючи на те що дотримання слідчим моральних настанов у багатьох випадках визначає його успіх у розслідуванні злочинів [1,с.5–6]

Ситуація в Україні стосовно поліпшення морально-етичного клімату кримінально-процесуальних відносин суттєво не змінилася донині. Можна стверджувати, що на сьогодні чинне кримінально-процесуальне законодавство хоча й містить норми, які прямо свідчать про забезпечення моральності кримінально-процесуальних відносин, проте існує проблема втілення цих норм в життя, застосування слідчими їх на практиці.

Слідчий – спеціаліст – юрист, обов'язком якого є розслідування вчинених кримінальних правопорушень, і, у разі доведення вини обвинуваченого, підготовка матеріалів кримінальної справи для розгляду справи в суді. Від якості його роботи залежить не тільки дотримання прав та свобод людини під проведення розслідування, але й досягнення його основної мети: прийняття справедливого рішення у справі, що виявляється у виявленні та притягненні до кримінальної відповідальності винних у вчиненні злочину чи, навпаки, в реабілітації невинних.[2,с.63-65]

В юридичній етиці досліджується два види питань, моральні основи процесуальних норм і моральні шляхи застосування процесуальних норм в розслідуванні і вирішенні кримінальних справ. Суворе дотримання і правильне застосування процесуальних норм має велике значення в роботі слідчих органів.

У своїй роботі слідчий поєднує функції соціолога, педагога, психолога, тому основними критеріями для нього мають бути прагнення до справедливості та перемоги над беззаконням. Саме прагнення до справедливості є одним з найважливіших чинників забезпечення прояву етики слідчого. Працівники, які виконують державні обов'язки як представники влади, вирішуючи долі інших людей, повинні мати підвищене почуття обов'язку, розвинуте почуття відповідальності за свої рішення, дії, вчинки. Без високого почуття відповідальності за доручену справу, без глибокого усвідомлення обов'язку правоохоронець не може розраховувати на ефективність своєї праці. Моральні якості працівника юридичної професії є важливою частиною його професійної культури.

Актуальним завданням слідчої етики є аналіз і усвідомлення моральних основ застосування конкретних правових норм матеріального і процесуального права і тактичних прийомів при проведенні розслідування по конкретних кримінальних справах.

Моральні критерії допустимості різних методів, засобів, прийомів впливу мають важливе значення в діяльності слідчого, оскільки воно проходить переважно в конфліктних ситуаціях. Недопустиме не тільки фізичне, але й психічне насилля, яке обмежує або позбавляє особу можливості вибору власної позиції, власної лінії поведінки.

Принциповою основою використання всіх слідчих засобів і методів повинна бути повна недопустимість обману.

Дотримання принципу законності і справедливості вимагає від слідчого суворого виконання правових і моральних норм. Це означає, що від працівника, його професійних і моральних якостей залежить доля людини, її честь і

гідність. Велику роль в цьому відіграє сама особистість слідчого, його інтелект, пам'ять, інтуїція, гуманність, наполегливість. Саме тому – до слідчого пред'являються високі етичні вимоги.[3,с.45]

Слідчий є представником державної влади. Усі слідчі дії чиняться ним від імені держави і будь-яка самодіяльність, що спотворює чи порушує закон, сприймається навколишніми як акт державного беззаконня. Прикриття порушень закону інтересами слідства є не що інше, як дискредитація державної влади. Небайдужість слідчого до долі людей, бездоганна чесність, суворе дотримання законності, прав і інтересів людей, що беруть участь у справі — найнеобхідніші моральні вимоги до слідчого.

Професія слідчого є однією з найвідповідальніших, важких і благородних, бо вимагає від осіб, що обрали саме цю професію, не тільки повної віддачі фізичних, духовних і моральних зусиль, але й особистої моральної відповідальності за виконання завдань та свого професійного обов'язку.

Під час реалізації правозахисної функції слідчий вживає заходи не тільки для дотримання норм кримінального судочинства учасниками досудових стадій процесу, але й усіх норм передбачених іншими галузями права, чого не можуть робити представники сторони захисту. Так, він забезпечує підозрюваному і обвинуваченому, які знаходяться під вартою, участь у виборах і референдумах; надає їм можливість зареєструвати правочини в державному органі чи органі місцевого самоврядування, нотаріуса тощо.

Основи слідчої етики тісно пов'язані з правовою культурою. Правова культура тісно передбачає: по-перше, досконале знання чинного законодавства, як необхідної умови дотримання законності; по-друге, повагу до чинного законодавства, внутрішнє усвідомлення, впевненість у правильності і необхідності його забезпечення у службовій діяльності; по-третє, морально-психологічну готовність дотримання закону, при якому працівник не замислюється щоразу над тим, потрібно чи непотрібно виконувати вимоги закону, він сприймає ці вимоги як належне, оскільки формальна необхідність виконувати закон перейшла у його внутрішню потребу.

Іншими словами дотримання всіх принципів і норм кримінального процесу повинне сприйматися не тільки як професійний обов'язок слідчим, але і як його основний етичний обов'язок.

При оцінці доказів і прийнятті процесуальних рішень суттєве значення має внутрішнє переконання слідчого, яке С.М. Смоков визначає як «стан сформованого професійного знання в свідомості слідчого, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для прийняття рішення, впевнений у правильності свого висновку і готовий до відповідних практичних дій – прийняття рішення відповідно до отриманих знань».[4,с.19]

Успішне досягнення мети досудового слідства залежить не тільки від правових, але і від етичних і моральних засад у слідчій діяльності. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується необхідністю у визначенні і науковому обґрунтуванні системно складових принципів побудови і функціонування суспільства, перегляді морально-етичних і правових основ суспільного життя. Одним із пріоритетних напрямів цього процесу є перегляд і визначення морально-етичної діяльності слідчої діяльності [5,с.55].

При розгляді етичних основ діяльності слідчого важливо виділити три види правил, які визначають поведінку слідчого при виконанні ним своїх функціональних обов'язків у кримінальному процесі:

- методи, прийоми і тактика розслідування, які дають можливість максимально ефективно, швидко і повно розкрити кримінальне правопорушення і викрити винних;
- сутність, форма, зміст слідства, що визначаються процесуальним законом;
- законність застосування вищевказаних форм, прийомів і методів, тактики й особистої ініціативи слідчого з точки зору судової етики.

Визначальним фактором професійної діяльності слідчого є її творчий пошуковий характер. Звичайно, це положення стосується усіх видів професійної діяльності юристів. Однак, саме слідчі в основному спрямовують свою роботу на встановлення прихованої істини. Тут особливого значення набуває талант,

наполегливість, швидка реакція, холонокровність, витримка, зосередженість, творчий підхід до вирішення проблем, що виникають у процесі слідства.

Виконання слідчої роботи вимагає високої позитивної мотивації, готовності до напруженої праці, принциповості. Серед слідчих реально існує професійна деформація з усіма негативними наслідками цього явища. Значною мірою її наявність, пов'язана з особливостями професійної діяльності працівників, яким досить часто необхідно діяти в екстремальних ситуаціях, в умовах дефіциту часу; впливом злочинної моралі; формуванні стереотипів поведінки, типів реакцій, які в подальшому можуть призвести до аморальних вчинків, викривленню особистісних якостей[6,с.37].

Слідчому також треба мати хист до організаційної діяльності у справі розкриття злочину: розподіл виконання необхідних доручень оперативно-розшукової діяльності, залучення спеціалістів, експертів, виявлення речових доказів, встановлення свідків тощо. Нарешті, ефективність роботи слідчого у певній мірі залежить від його комунікабельності у спілкуванні з іншими учасниками процесу. Слідчі дії, що викликаються потребою і дозволяються законом (деякі за згодою суду), допускають вторгнення слідчого в особисте життя осіб, допускають порушення ним прав і свобод. Тому, на перший план виступають етичні вимоги, що вимагають поваги до особистості та її прав, коректність, ввічливість і, звичайно ж, конфіденційність.

Слід зазначити, що організаційні моменти і моменти слідчої діяльності залежать часто насамперед від самого слідчого, від його внутрішнього суб'єктивізму на об'єкт роботи. Тому, як слідчий до цього питання підійде, з повною відповідальністю або ні, а найголовніше, чи самостійно він буде виконувати свою роботу, чи буде ініціатором організації своєї роботи по розкриттю і розслідуванню злочину, чи вистачить йому професійних умінь і знань по організації роботи і самих знань у цілому, чи зуміє він використовувати всі правові засоби при розслідуванні кримінального правопорушення, від того і буде залежати успіх по розкриттю і розслідуванню кримінальних справ. Ефективність і результативність проведення слідства

залежить і від уміння слідчого в комплексі використовувати організаційні моменти в слідчій діяльності.

Виявлення причин та умов, що сприяють слідчим помилкам вказує на недосконалість в організації та забезпеченні досудового розслідування, підготовці кадрів, законодавчого регламентування досудового розслідування.

В. М. Парасюк слушно зауважує, що професійні дії слідчого можна оцінювати по-різному, зокрема і з культурологічних позицій, що ставить комплекс вимог до якості розслідування кримінальних справ. Це означає, що успішне досягнення мети досудового слідства залежить від дотримання не тільки правових, а й усіх практичних засад діяльності слідчого. Від цього залежить і забезпечення прав та свобод громадян під час проведення розслідування, а також досягнення його головної мети—прийняття справедливого рішення у справі по суті, що виражається у виявленні винних у скоєнні злочину чи, навпаки, в реабілітації невинних. Істотними недоліками слідчої діяльності є явно незадовільне використання моральної практики, узгодженої за правовими нормами. Часто морально-етичними нормами просто нехтують заради поставленої правової мети, попри те що якість досягнення такої мети без належної фахової реалізації морально-етичних норм знижується або взагалі ця мета нівелюється [7, с.364].

Слідча діяльність ґрунтується на нормах кримінально-процесуального законодавства. Отже, для слідчого його робота перебуває в межах правової імперативності. Заслуговує на увагу думка В. С. Кузьмічова про те, що „мета слідчої діяльності – встановлення об’єктивної істини в рамках конкретної кримінальної справи, тому прийоми і засоби її здійснення повинні виключати помилкове рішення” [8,с. 35]

Отже, слідча етика повинна: по-перше, поєднувати в собі професійно необхідні моральні риси слідчого, які сприяють правильному прийнятті процесуальних дій та рішень; по-друге, відповідати професійній діяльності відповідно до моральних принципів суспільства та виконання завдань

кримінального судочинства; по-третє, слугувати прийнятті справедливого рішення не порушуючи прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Іщенко А. В. Криміналістичне забезпечення моральних засад слідчої діяльності / А. В. Іщенко, І. І. Заблодська // Криміналістичний вісник. – 2009. – №1 (11). С. 5–10
2. Долежан В. Кодекс прокурорської етики: яким йому бути? // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. - №12 – С 63-65
3. Ряшко О.В. Забезпечення законності та захисту потерпілого в ході проведення допиту міліцією (поліцією) // Юридичний вісник. 2009 - №4
4. Смоков С.М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: автореф. дис. На здобуття наук. степеня канд. юрид. наук: спец.12.00.09. «Кримінальний процес і криміналістика, судова експертиза» /С.М. Смоков. – К.: Академія внутрішніх справ, 2002. – 19 с
5. Чорноус Ю. М. Морально-етична характеристика слідчих дій / Ю. М. Чорноус // Право України. – 2005. – № 2. – С. 55–59.
6. Кісіль З.Р. Історіографія проблеми дослідження професійної інформації працівників внутрішніх справ в Україні як наукова парадигма // Юридичний вісник. – 2010 - №3
7. Парасюк В. М. Моральне обґрунтування кримінально-процесуальних дій слідчого / В. М. Парасюк // Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. –Вип.3. –С. 364–371
8. Кузьмичёв В. С. Следственная деятельность : сущность, принципы, криминалистические приёмы и средства осуществления : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Кузьмичёв Владимир Сергеевич. – К., 1996. – 503 с